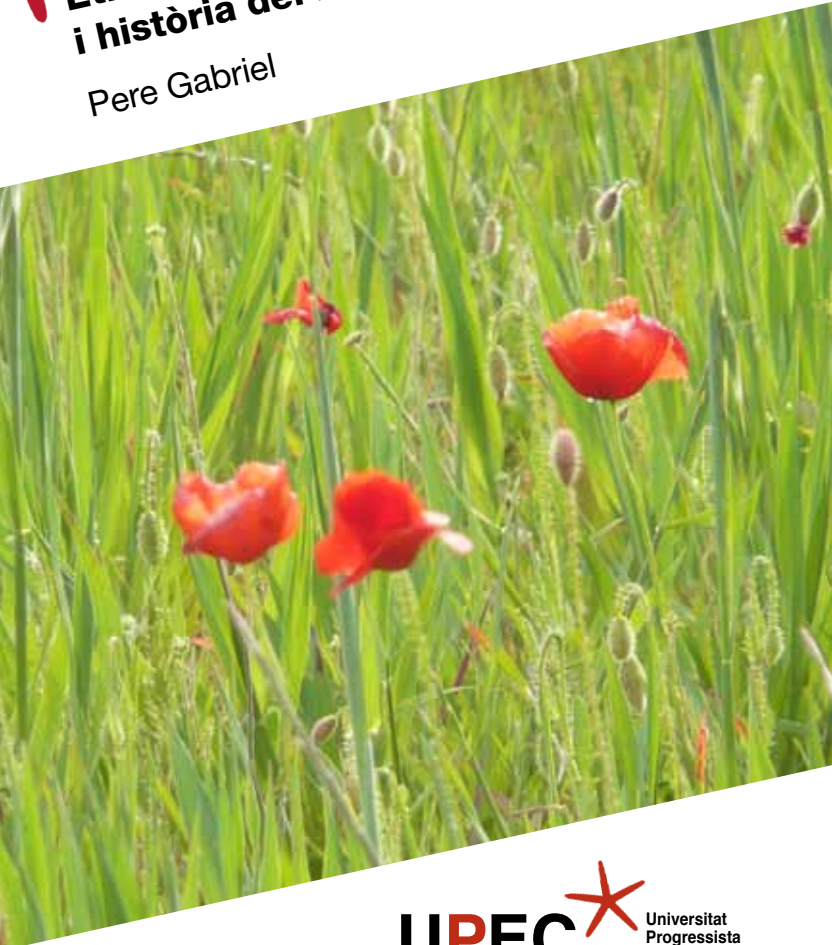

21

Ètica republicana avui i història del republicanisme

Pere Gabriel

Universitat Progressista
d'Estiu de Catalunya (UPEC) és filla d'un
llinatge que no vol que resti desconegut.
Fills i néts de les aspiracions de les classes
populars catalanes del segle XIX, plasmades
en el seu vell lema "Instruir-vos i sereu lliures, associeu-
vos i sereu forts, estimeu-vos i sereu feliços", fills i néts
de l'esforç de la primavera republicana dels anys trenta
on s'anunciava que "Per damunt de tot, cultura.
Res no quedarà de l'esforç cívic dels nostres dies sense
la pressió d'un ambient que ens porti a tots pels
camins més càlids de la intel·ligència" i fills i néts de
l'antifranquisme social i polític que aconseguí reconstruir
la raó democràtica al nostre país, volem que el llegat del
passat també teixeixi el nostre present cap al futur.

Autor: Pere Gabriel
Assessorament lingüístic: Montse Alba i Mar Olivé
Coordinació de la publicació: Montse Alba

Edita: UPEC
Producció: Primera Impressió
ISBN. 978-84-614-1974-6
DL. B-27552-2010

El contingut d'aquesta publicació pot ser reproduït, sempre que se'n citi la procedència.

Aquest llibre està imprès en paper certificat FSC, Boscos Ben Gestionats, Fons controlades i fusta i fibra reciclada.

**[Davant la incertesa: Ètica civil
republicana] Ètica republicana avui
i història del republicanisme**

Pere Gabriel

Catedràtic d'Història Contemporània de la
Universitat Autònoma de Barcelona

Vull començar manifestant el meu agraïment i la meva satisfacció pel fet de col·laborar amb la UPEC i amb persones que conec de fa tant de temps com Jordi Serrano.

Potser m'escaparé de les reflexions dels meus companys de mesa. A mi em costa d'entendre una aposta i discussió actuals sobre el republicanisme sense tenir en compte la història del moviment, o per ser més precisos, la gran força històrica, concreta, que tingueren a casa nostra tant el moviment republicà com la cultura política republicana. Em mouré en aquest terreny i procuraré advertir i emfatitzar els perills d'anar ara sols a una reinvençió del tema, obviant-ne la recuperació, que sí que em sembla absolutament necessària. Així, forçosament, les quatre consideracions que pugui fer es mouran en el context dels meus treballs i coneixements a l'entorn de la història d'aquest

republicanisme espanyol i català. Per tant, la meva, més bona o no tant, serà una intervenció que s'ha de llegir en clau d'historiador, amb el seu llenguatge i marc de referències. No pretén tenir cap tractament de dret constitucional, 'constitucionalista', ni tampoc de formalització de ciència política, de politicologia.

6

La història hauria de servir-nos per evitar justament els inconvenients d'anar al republicanisme des de l'abstracció i des de la formulació de models fora del temps i l'espai, fora en especial dels seus rerefons socials i el conflicte. És difícil, per a un historiador, acceptar les consideracions harmonicistes que a vegades es fan amb la bona intenció de defensar la República, com si des de la formulació teòrica d'un sistema polític o un determinat marc constitucional es pogués ja obviar el conflicte social.

Això té d'entrada una primera conseqüència: no hi ha prou a parlar de republicanisme, cal l'adjectiu. Cal entrar en la història de les diverses famílies republicanes i adonar-nos que no tot el republicanisme ha defensat al llarg del temps els mateixos valors i no ha mantingut una mateixa interpretació del món ni de la societat. **No em sembla fàcil, en**

definitiva, parlar d'una única 'ètica civil republicana', per més que sí que entenc que hi haurà alguns elements molt essencials comuns, en gran mesura, d'altra banda derivats del pensament polític clàssic liberal.

No es tracta d'anar ara al detall de les persones, dirigents i grups republicans. Però almenys sí distingir en la història del republicanisme espanyol i català uns pocs, dos o tres, grans marcs de referència republicana que al llarg del temps intentaren la formulació de dues o tres grans cultures polítiques populars.

Hi hagué un **republicanisme de tradició i afirmació liberal més progressista** que no, estrictament parlant, democràtica. Cal anar amb cura amb les paraules. Es tractava d'una aposta per la formulació d'un règim liberal, de respecte a les llibertats, que era i havia de ser progressista, en la mesura que hom creia en l'existència d'una llei del progrés, força inexorable. La República, per tant, era un règim que havia de permetre el lliure desenvolupament de les idees i de les llibertats, i alhora acabar amb les traves i obstacles al desenvolupament econòmic, que podia i havia de ser fonamentalment capitalista –no dic monopolista o

oligàrquic—, el qual, segons hom creia, obriria les portes a la superació dels conflictes socials més aguts i en especial el que enfrontava obrers i burgesia. Hi ha també la paraula ‘democràcia’, sens dubte polisèmica, però en el cas del que estic parlant hom defensava, com acabo de dir, les llibertats i el desenvolupament lliure de les idees, també el sufragi universal i els drets civils més bàsics, però es donava al terme un sentit i un significat molt electoral i constitucionalista, en la línia del que a vegades en diem reconeixement de les llibertats formals. Una de les característiques més potents d’aquesta cultura republicana fou, justament, la negativa a donar un contingut social precís al moviment: així hom defensava la unitat de tots els republicans i la lluita per la República, sense voler entrar en concrecions que ‘dividien’... He de dir que aquesta fou la cultura que acabaria sent hegemònica dins el republicanisme a finals del segle XIX i principis del XX. Perquè ens entenguem, fou el model que, amb tots els matisos que es vulgui, unia personalitats tan diverses com Manuel Ruiz Zorrilla, un dirigent que provenia del partit progressista de Joan Prim, Nicolás Salmerón, un institucionalista, i Emilio Castelar, defensor no sols del possibilisme pragmàtic sinó també d’un liberalisme socialment dretà. També altres noms potser menys

coneguts però també molt rellevants a l'època, com José Nakens, Miguel Morayta, Gumersindo Azcárate, etcètera, etcètera, per no parlar d'Alejandro Lerroux. Aquella definició formalment liberal dibuixava un terreny d'idees, concepcions i llenguatges, comú, i, a més, els permetia, sense excessius problemes de fons, col·laborar amb els liberals dinàstics, amb els quals sovint es podia dir que sols els separava la qüestió del règim polític.

Cal tenir en compte, de tota manera, que el seu èxit final es va produir en gran mesura com a conseqüència del fracàs polític de tota una altra cultura política republicana que havia estat molt potent (i malgrat tot, amb noves formes, ho continuaria sent). En aquest cas, la definició republicana anava força més enllà del simple referent liberal i progressista. Es tractava d'un **republicanisme d'afirmació bel·ligerant democràtica i popular**. La preocupació democràtica no s'esgotava en el marc d'un terreny de joc de llibertats formals, sinó que significava la presència real (i per tant decisiva, amb capacitat de decisió) dels sectors populars en el joc polític i l'escenari social. Hom creia, per tant, que la República sols prenia sentit si implicava un canvi molt substancial en el joc de classes de la societat liberal burgesa. Cal tenir en

compte que una part molt important del republicanisme federal democràtic del segle XIX anava per aquí. I, també, amb les diferències internes que eren moltes, aquest aspecte unia Pi i Margall i altres dirigents com Pablo Correa, Fernando Garrido i força catalans com Baldomer Lostau, Joaquim Viñas i Pagès, el mateix Josep M. Vallès i Ribot, etc.

10

Hi ha en aquest punt una altra paraula a considerar, que acabo d'usar. Això de **federal i federalisme**. No puc entrar-hi però, com se sap, torna a ser un concepte amb múltiples significats i lectures. Ara bé, en el seu moment, hi hagué una tendència, de la mà de Pi i Margall fonamentalment, a inclinar-se per la definició més social del terme. El federalisme no s'entenia com una simple forma constitucional, sinó, molt més fonamentalment, com una forma de vertebració de la societat que implicava el respecte a la sobirania individual, que de baix a dalt anava construint enteses i pactes. És la versió que majoritàriament recollí l'anarquisme, però no sols. També, amb derivacions les quals no puc desenvolupar aquí, entrà de ple en temes clau com els de la nacionalització espanyola i nacionalismes subestats, o el mateix socialisme reformista i liberal.

No costa massa adonar-nos que en aquell context el joc de valors i les formulacions d'una 'ètica republicana' no fou tan simple com a vegades volem creure. Pensem, per exemple, en la contraposició entre una ètica de solidaritat obrera i popular enfront de l'ètica que considerava el respecte a l'ordre social burgès (o, almenys, el respecte a l'ordre social marcat per les acadèmies intel·lectuals més oficials) com una peça clau de la instauració d'una República.

Òbviament, en el nou segle XX hi hagué reformulacions importants. Però el marc de referència del vuit-cents no desaparegué del tot. Es mantingué amb molta força la identificació de la República i el republicanisme amb les reivindicacions i les esperances dels sectors obrers i populars a 'canviar la truita'. Segurament això fou així, justament perquè a Espanya la implantació d'un estat liberal burgès fou molt precària i imperfecta, molt poc oberta a la incorporació de nous sectors socials. No hem de minimitzar la importància del fet que, en època tan tardana com l'abril de 1931, la implantació de la República fos encara vista no com a sistema polític, un canvi de règim, més obert a la representativitat social, sinó com una possibilitat d'emprendre reformes socials profundes i capgirar, en benefici

dels sectors populars i les classes mitjanes, el domini anterior de les classes benestants i les oligarquies.

12

Com deia, tanmateix, no tot fou igual en la proclamació de la Primera República el 1873 i la Segona el 1931. El segle XIX aquest 'canvi de truita' al qual m'estic referint significava, sobretot: 1) acabar amb la monarquia, vista aquesta com un poder vell que actuava al servei dels interessos rics i benestants; 2) rectificar i aprofundir en una direcció popular la revolució liberal que havia pactat amb els actors i detentadors de les 'explotacions velles' (església, ordes religiosos, estaments, noblesa terratinent, etc.); i 3) acabar amb la injustícia que havia reportat l'anul·lació de drets socials consuetudinaris populars. Tot es resumia en allò d'"ara manarem nosaltres". Ara bé, el segle XX, la denúncia de la monarquia d'Alfons XIII havia guanyat en precisió, hom la veia com a règim al servei d'uns interessos molt concrets oligàrquics i uns monopolis burgesos nous que s'estaven creant (pensi's en el tema del Marroc, la Transatlàntica o el petroli i March). També hi havia la seva identificació amb la corrupció i, de manera molt cridanera, la crítica a les conxorxes d'algunes estructures militars amb el monarca o el que ja llavors es deien els 'negocis del Rei'.

En aquesta nova situació, el paper de les classes mitjanes urbanes a tot Espanya –i no sols les catalanes– havia de ser clau. Ara, el republicanisme liberal (diguem-ne, per simplificar, de la mà de Manuel Azaña) assumí la defensa d'un model de republicanisme hereu del progressista del vuit-cents, però que situà l'eix fonamental de tota la seva construcció cultural en la ciutadania, l'educació cívica i la creació d'un codi de conducta de matriu liberal. En la mateixa direcció, encara que no com a derivació de "l'azañisme", a Catalunya hi hagué la formulació molt potent d'un noucentisme republicà que recollí el socialisme i el catalanisme liberals (amb noms tan potents com Gabriel Alomar, Rafael Campalans, Manuel Serra Moret, els Lluhí, Rovira Virgili, etc.). Fou llavors que començà a casa nostra l'impuls de 'l'ètica civil republicana' i fins la seva conversió en consigna. És important adonar-se que no fou sols una aposta moral. Hi havia un discurs molt de fons, un projecte de modernització política i ideològica (certament, no sols social) que s'atribuïa justament a aquells sectors intermedis i 'joves': uns sectors de professionals i tècnics, intel·lectuals i artistes considerats 'joves', en contraposició als 'vells', ancorats en la rutina o, pitjor, acomodats al món establert. És per això que, en la conjuntura dels anys

vint i trenta, aquell republicanisme tingué un to d'independència i d'avantguarda, i es manifestà -bé que malament- en el món cultural, econòmic i social de l'època.

14 No vull acabar sense entrar en la contemporaneïtat més immediata. Deixeu-me, per tant, dedicar uns molt pocs minuts a **l'exili i la recuperació, o no, de la memòria republicana després de la transició**. He de començar amb una afirmació potser exageradament rotunda. Amb la derrota del 1939 hi hagué també la derrota del símbol i la memòria republicana. I amb Franco, la interrupció de la continuïtat de tota la forta i recurrent tradició d'una cultura, unes cultures republicanes, fou molt profunda.

Cal recordar que, en l'última reunió de les corts republicanes celebrada a la península, l'1 de febrer de 1939, al castell de Figueres, es van aprovar per aclamació les conegudes tres 'condicions per a la pau' fixades per Negrín: garanties d'independència enfront de l'estranger; que fos el poble, en condicions de llibertat, qui determinés el règim; que es renunciés a les persecucions i les represàlies. En aquelles condicions dramàtiques, per tant, s'acceptava posar el règim republicà a

discussió, si es complien unes mínimes condicions. Aquesta ambigüitat –fins a quin punt s'havia d'estar disposat a la renúncia de la legitimitat republicana per aconseguir la caiguda de la dictadura de Franco i el restabliment de la democràcia a Espanya– acompanyarà inevitablement el debat polític de l'exili.

En tot cas, la reivindicació exiliada de la República va ser sens dubte important i esforçada. El primer problema va ser, de totes maneres, quina República? La República liberal, de matriu “azañista”, va ser la que amb major continuïtat es va mantenir. No va ser tan senzill en el cas de la resta dels grans corrents de l'esquerra. Crec que és important no oblidar-ho, perquè per ací trobarem una de les limitacions importants de la continuïtat i persistència del record i la cultura republicana a Espanya. Els socialistes es van moure, com és sabut, entre la reivindicació de la ‘república dels treballadors’ i la democràcia sense adjectius. Els comunistes, d'altra banda, van tirar mà de la vella distinció entre objectius finals i objectius immediats, amb la qual cosa no van dubtar a minimitzar sovint el referent republicà. Una part dels anarquistes i anarcosindicalistes van recuperar l'ortodòxia antipolítica, mentre que altres entraven

en un difícil camí de pragmatisme politicista que no aconseguia anar més enllà del sindicalisme. Els grups catalanistes, bascos o gallecs van tendir sens dubte al replegament nacionalitari i no sempre van entendre útil l'elaboració d'estratègies republicanes de conjunt.

16

És significatiu en aquest aspecte el cas català, que conec més i que em sembla també molt representatiu de les moltes dificultats que tindria en totes parts el manteniment del referent republicà. Els polítics catalans van participar en la reconstrucció de les institucions republicanes espanyoles en l'exili, alhora que pretenien conservar les seves pròpies instàncies nacionals autònomes. Van ser presents a la Diputació Permanent de les Corts a París l'any 1939, en la JARE i, ja en l'exili americà, en la JEL (1943-1945). Sempre, això sí, a través de polítics d'ERC i d'ACR. Davant el final de la guerra mundial, van seguir així mateix els avatars de la reconstrucció de les institucions republicanes espanyoles. Va ser a les Corts que es van reunir a Mèxic el 17 de juliol de 1945, i tant ERC com ACR van formar part del Govern Giral (1945-1947) i de Rodolfo Llopis (1947). Alhora, les discussions i diferències internes que van tenir van ser en part coincidents amb

els àmbits generals de l'exili espanyol. Va produir-se, així, la discussió sobre les possibilitats derivades dels esdeveniments internacionals i, per tant, el debat entre l'atentisme passiu o l'activisme voluntarista a l'interior. També arribà la qüestió de la major o menor disposició a confiar en la legitimitat de les institucions republicanes i l'acatament de la seva autoritat i política. Ara bé, tant pel que fa a Catalunya, com a Galícia o el País Basc, un debat indefugible fou el de si era necessari o no sotmetre's al marc fixat per les estratègies de l'oposició espanyola. Tema aquest que, sovint, amagava una qüestió encara més de fons: la major o menor voluntat d'una afirmació catalanista sobiranista i radical que negava (o no tant) la pertinença a una realitat comuna espanyola.

El resultat de tot plegat foren les moltes dificultats que tingué el conjunt de l'oposició –des de l'exili i des de l'interior– per reivindicar la Constitució de 1931. Eren prou els que reclamaven una Tercera República i més encara els que s'oblidaven fins i tot de la reivindicació republicana. A la fi, el canvi de conjuntura i el fracàs de l'operació monàrquica (després de la llei de successió votada per Franco el juliol de 1947 i l'entrevista del dictador amb don Joan) van imposar un fort retrocés de l'ambient i la

dinàmica política de l'oposició, a l'expectativa de la renovació, sota altres paràmetres, d'algun programa antifranquista efectiu. Això no arribaria sinó els anys cinquanta i, molt més encara, els seixanta, quan, cada vegada més, el referent republicà de 1931 semblava llunyà i, sovint, només retòric.

Arribem al debat actual a l'entorn de la memòria històrica. Al marge de les moltes consideracions obertes en relació amb la famosa qüestió –i llei– de la Memòria Històrica, no haguérem de minimitzar un fet molt elemental i constatable: la reivindicació i la polèmica se centren en la guerra civil i la repressió franquista, i hom deixa poc espai a la memòria de la República. En aquest sentit, la reivindicació de la 'memòria republicana' no va molt més enllà de 1936 i serveix sovint de simple coartada. Davant la incomoditat que causa la realitat dels assassinats en un i altre bàndol, la reivindicació dels 'valors' republicans permet escapar, en part almenys, del cercle viciós del relativisme, que des de fa molts anys ens ha caigut en relació amb la guerra. Escapar a l'obvietat (sovint acceptada acríticament) que la guerra fou un desastre per a tothom i que a banda i banda hi hagué malifetes i venjances. Potser perquè qualsevol reivindicació socialment i políticament relle-

vant de la memòria republicana hauria de partir de la fixació dels culpables i la denúncia d'aquells que es van alçar contra la legalitat, quelcom, pel que sembla, encara molt difícil de dur a terme. I si no es fa això, és molt difícil, per no dir impossible, no caure en la simple condemna genèrica de tota guerra, amb l'argument que sempre els uns i els altres hi cometien atrocitats. Sé que hi ha un altre argument que usa l'esquerra actual i que, si se'm permet, també em sembla fluix i ambigu: la reivindicació dels morts i represaliats republicans ve a compensar el reconeixement que en els seus llargs anys de dictadura va efectuar Franco en relació amb els seus caiguts per Déu i per Espanya.

Sols darrerament, després de prou temps de transició i anys del règim actual, i molt sovint amb la boca petita, s'ha començat a reivindicar el 14 d'abril i no tant la resposta –revolucionària?– al 19 de juliol. S'han fixat vostès que el cinquantenari de la guerra (1986) i també els seixanta (1996) van generar bibliografia abundant i àmplia, congressos i balanços, però en canvi fins avui en dia el 14 d'abril a penes ha tingut ressò. Recordo una anècdota personal: l'any 1981 només algunes poques facultats o departaments d'història contemporània

vam efectuar algun acte commemoratiu del Catorze d'Abril, que va quedar sense repercussió pública. Quelcom clarament molt inferior, per exemple, a l'impacte de la commemoració de la mort de Marx el 1983 i els cinquantenaris de la revolució d'Astúries (1984) i de la guerra civil (1986). Fins i tot ara, el 2006 o el 2009, el pes de la commemoració el 1936 o del 1939 és molt superior i enfosqueix la del 1931.

20

En fi, i com crec haver posat de manifest: potser serà ja hora de recuperar, òbviament des de l'anàlisi crítica, la República, tota la República i la cultura secular republicana. Analitzar i reivindicar la Segona República, i també la Primera. Sols des d'aquí, des d'aquest repàs històric, crec que es pot avançar, amb complexitat i sense simplificacions, en la construcció d'una renovada ètica republicana, que jo voldria popular i d'esquerres.

Consell Social

- Comissions Obreres - CCOO
  - Unió General de Treballadors - UGT
  - Fundació Josep Irla
  - Fundació l'Alternativa
  - Fundació Nous Horitzons
  - Fundació Rafael Campalans

  - Acció Escolta de Catalunya
  - Acció Jove - Joves de CCOO
  - Associació Catalana per la Pau
  - Avalot
  - Casals de Joves de Catalunya
  - Cooperació
  - Entorn SCCL
  - Escola Lliure El Sol
  - ESPLAC - Esplais Catalans
  - Fundació Catalunya Segle XXI
  - Fundació Ferrer i Guàrdia
  - Fundació Pere Ardiaca
  - Fundació Terra
  - SOS Racisme

  - Associació de Joves Estudiants de Catalunya - AJEC
  - Associació d'Estudiants Progressistes - AEP
  - Ateneus Laics
  - Col·lectius de Joves Comunistes - CJC-Joventut Comunista
  - Estudiants en acció
  - Fundació Cipriano García
  - Fundació Josep Comaposada
  - Joventut Socialista de Catalunya
  - Joves d'Esquerra Verda – JEV
  - Món-3

  - Associació Catalana d'Investigacions marxistes
  - Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la UPC
  - Coordinadora per a la Memòria Històrica i Democràtica de Catalunya
  - Centre de Recerca Econòmica i Social de Catalunya
  - Sin Permiso
  - Suburbe-Associació Cultural Estenent el desastre
  - DeBarris sccl
-

Ponències 2009

més enllà de la crisi

UPEC **Universitat
Progressista
d'Estiu de Catalunya**

Amb la col·laboració de

 **Generalitat
de Catalunya**

 **Diputació
Barcelona**

Ajuntament de Barcelona